

100 anys del Castell de Festes

Apunts històrics sobre els tres castells de festes

1921. Últim any en què es col·locà el castell anterior.

L'Entrada és l'acte més multitudinari i representatiu de les festes de Moros i Cristians. En canvi, des d'un punt de vista ortodox el que millor simbolitza l'essència de les nostres festes és l'alardo de trabucs, arcabussos i mosquets, que condueix a les ambaixades com a expressió verbal d'una lluita entre dos bàndols, la qual culmina amb la conquesta del castell. Així, la fortalesa es converteix en el lloc emblemàtic de l'escenificació teatral que representa el simulacre de l'oposició entre dues cultures. El castell de festes imita l'alcàsser antic de la vila.

Ja Al-Idrisi (1099-1166) esmentava el riu i el *hishn* (castell) de Bukayrà, el Bocairent àrab. Per al geò-

graf andalusí era una fortalesa ben fortificada, però envoltada per una població tan gran, que semblava una *madina*, una ciutat, amb assoc o mercat setmanal, un entorn agrícola molt ben treballat i tallers artesanals de fabricació de teles de gran qualitat per la seua blancor i delicadesa.

Ocupada la vila de forma pacífica pels repobladors cristians, la carta pobla de 1256 menciona el *castrum et villam de Bocayren*, declarat com a cap dels castells i viles de Bocairent, Agres i Mariola. Així va perdurar fins als primers anys del segle XVI, quan l'antic castell fou enderrocat per a construir la nova església, l'actual, en el punt més alt del casc urbà de la vila.

1. L'hipotètic primer castell de festes

El castell de festes està íntimament relacionat amb les ambaixades. En paraules d'Albert Alcaraz, l'ambaixada «és l'acte que propicia l'existència del castell de festes. Element totèmic sobre el qual convergeix tota la festa en ubicar-se en el punt de màxima intensitat festera: la plaça, on tot passa i acaba».

El relat clàssic de les festes de Moros i Cristians de Bocairent afirmava que es van iniciar l'any 1860, per evolució de la soldadesca anterior, i que aquell any es va construir la primera fortalesa festera. En canvi, les darreres investigacions sobre les nostres festes demostren que van començar alguns anys abans del que s'havia dit.

Pel que fa al castell, el document més aclaridor es la crònica festera del periòdic *El Rubí* de 1863. L'articulista recomana als capitans i capità major de l'any següent: «*que restauren completamente la vetusta fortaleza que para los simulados combates levantan en la plaza, lo que contribuirá al mayor lujo y lucimiento de la función*». Així doncs, el castell era vetust i devia trobar-se en condicions deficientes, raó per la qual demana que es restaure. En conseqüència, no podia haver-se construït tres anys abans, el 1860, com s'ha escrit, sinó temps enrere.

El primer castell de festes podia ser coetani de les primeres ambaixades, probablement prèvies, també, als textos actuals. Quan fou això? Potser el moment en què les companyies de la soldadesca ja no es limitaven a les parades militars i disparades, sinó que s'estructuraren en filades i bàndols de moros i cristians i representaven una lluita que concloïa amb els parlaments i la conquesta del castell. La data, per tant, es pot situar entre els anys finals del segle XVIII, ja que la soldadesca es va autoritzar definitivament a Bocairent l'any 1797, després de diverses prohibicions temporals, i les primeres dècades del segle XIX. La notícia més antiga sobre un castell artificial de festes en la nostra zona és d'Alcoi (1741), mentre que de l'època citada en tenim altres: Onil (1799), Cabdet (1814), Biar (abans de 1838), Villena (abans de 1843), etc., i, probablement, també, el primer castell de fusta de Bocairent. És tot el que podem escriure, per ara, sobre el castell primitiu.

2. El segon castell

Els bocairentins degueren seguir els consells del cronista de les festes de 1863 i poc després en van construir un altre. Vañó Silvestre afirmava que, quan l'any 1922 es fabrica el castell nou, l'anterior «*según la tradición habia sido utilizado más de cuarenta años*». Es pot pensar, per tant, que devia ser una obra feta al voltant dels anys setanta del segle XIX. Tenim una magnífica versió escrita de les ambaixades i de la despulla del moro de Bocairent de l'any 1865; podia ser un moment d'efervescència festera que comportara, també, l'obra i muntatge del nou castell.

Castell anterior a 1922

D'aquest segon castell ens ha arribat algunes fotografies. Com s'observa, era també de fusta, però més senzill i fràgil que el posterior. Tenia dues torres prou semblants i una balconada central. Va durar fins a 1922, quan es va inaugurar el tercer castell.

Amb tot, en els anys previs, a causa del seu estat lamentable, ja volien substituir-lo. Així, la lletra d'una cançoneta de l'època explicava que es van plantejar fer les festes sense plantar el castell, segurament pel seu estat i el perill que suposava per a la integritat física dels festers. De manera sarcàstica l'autor va escriure:

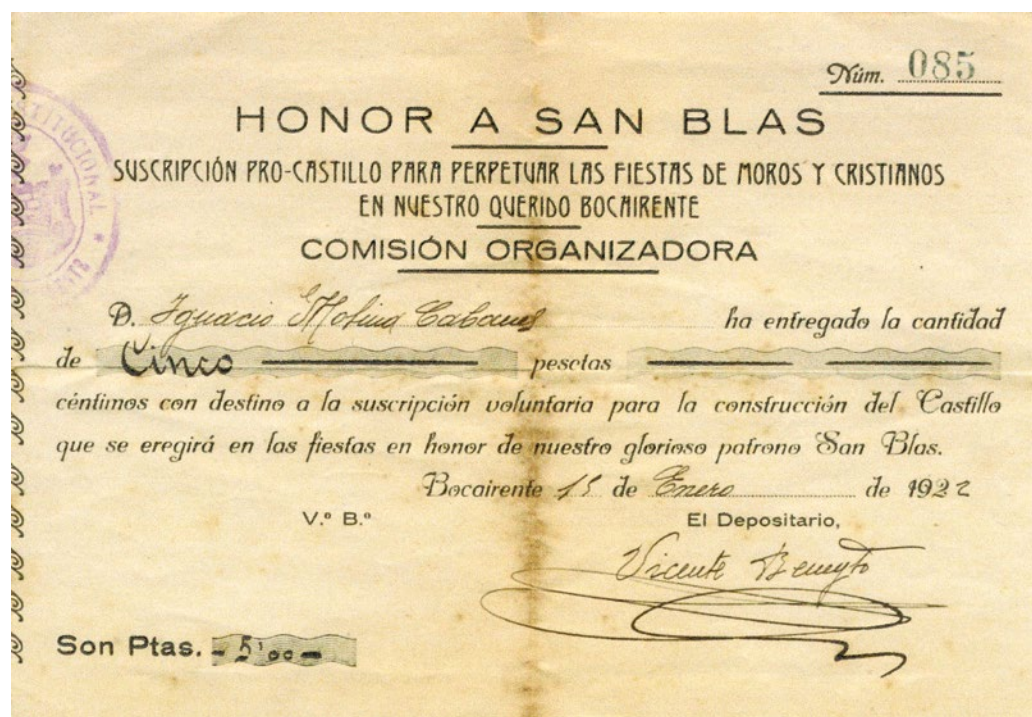
*Per acabar de fer riure
les festes de Bocairent,
volen que eixcam a la festa
sense plantar el castell.*

*Quatre senyors de bengala
l'any passat nos varen dir:
«A l'any que ve per les festes
quan que s'hem de divertir...*

*Hem de fer un castell nou
en tota formalitat,
que no en té que haver altre
en tota la contornà...»*

*... I les festes ja s'acosten
i eixe castell no s'ha fet,
i ara diuen els ricots
que el pagarem els pobres.*

Segons Vañó Silvestre, l'any 1917 José Bernat Pérez, conegut com «El tío Pepe el Surdo», fuster i moro vell, es va desplaçar a Mora de Rubielos a comprar la fusta, però les dificultats de l'època (primera guerra mundial, epidèmia de grip de 1918, consegüent crisi econòmica, conflictivitat social a nivell local que va comportar les primeres vagues de la indústria tèxtil, etc.) van endarrerir el projecte. No podem oblidar que en els programes de festes d'aquells anys, constava com a acte fester del matí del dia 2 de febrer el repartiment de racions i almoines per als pobres, reflex fefaent de la situació angoixada de la població. Finalment, es va inaugurar el dia de l'Entrada de 1922.

"Suscripción pro-castillo". Document aportat pels germans Molina Juan

3. Un castell centenari

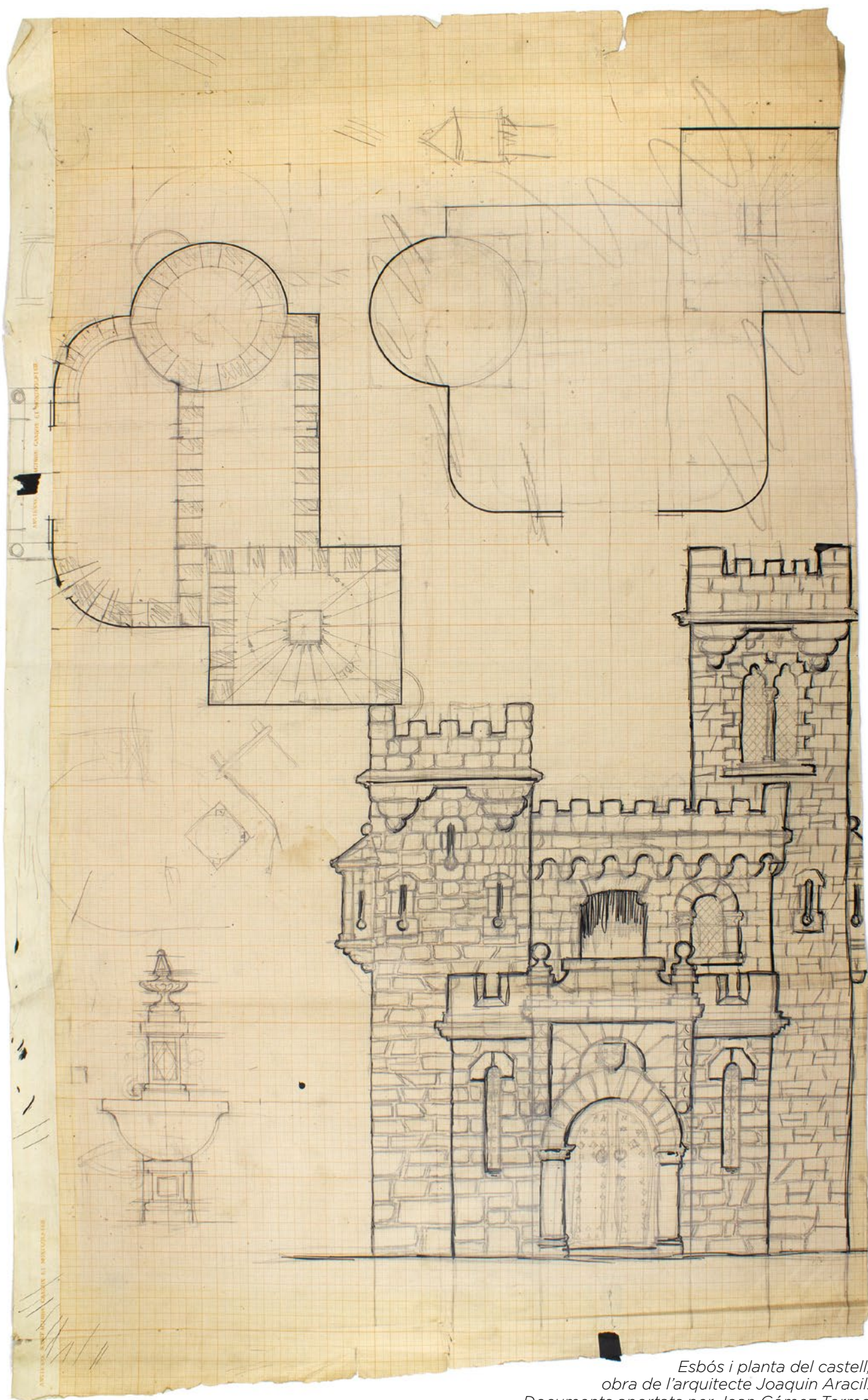
El disseny del projecte del tercer castell (1922-2021) va estar a càrrec de l'arquitecte alcoià Joaquín Aracil Aznar (1891-1974). Va morir el 19 de febrer als 82 anys. En la seua necrològica la redacció del diari Ciudad d'Alcoi resalta que «Era Don Joaquín Aracil Aznar el arquitecto más notable que ha tenido Alcoy en los últimos tiempos», i menciona diverses obres seues: les delegacions d'Hisenda de Múrcia i Alacant, el temple parroquial de Bellreguard, la restauració de diverses esglésies, col·legis i importants edificis d'Alcoi i la comarca, etc. A més, tingué una activitat pública notable: president del Cercle Industrial, de la Dreta Regional Valenciana i del Centre Valencianista d'Alcoi, diputat provincial, arquitecte municipal de Gandia, Cocentaina i Alcoi, etc.

A principis de la dècada dels anys vint del segle passat va tindre prou relació amb Bocairent. Així, va redactar i dissenyar el projecte de l'habitatge unifamiliar del notari José Belda, actual hotel «L'Àgora»; la reforma de la casa de Julián Mora «calle del Obispo Miró, esquina a la calle del Ciego»; la reforma de 1921 de les Escoles Graduades de Bocairent, anteriors a les del carrer Santa Àgueda; i la línia telefònica entre Bocairent i Ontinyent. Posteriorment, a més de diverses taxacions de cases (com la d'Antonio Bernat Ferre, en la placeta de la Presó) i finques urbanes, va dirigir la reforma del saló d'actes del Patronat (1936), així com diverses actuacions en el mas de Micalàs (1941-1953) com la porta del jardí, l'oratori i altar amb retaule de ceràmica, la barana de fusta, la piscina, etc.

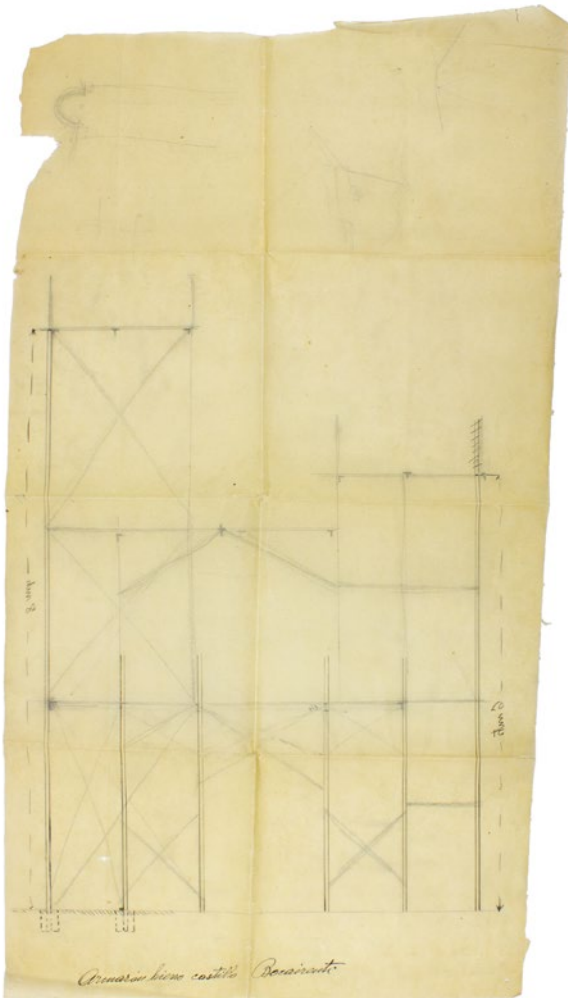

José Bernat Pérez, el tío Pepe el "Surdo"

Probablement, l'ajuntament, la junta de festes o la comissió organitzadora pro-castell li demanaren que dibuixara un castell de festes amb la seua estructura. Així, el castell de 1922 es va construir d'acord amb el disseny de Joaquín Aracil Aznar, no amb el model del castell anterior.

*Esbós i planta del castell,
obra de l'arquitecte Joaquin Aracil.
Documents aportats per Joan Gómez Tormo*

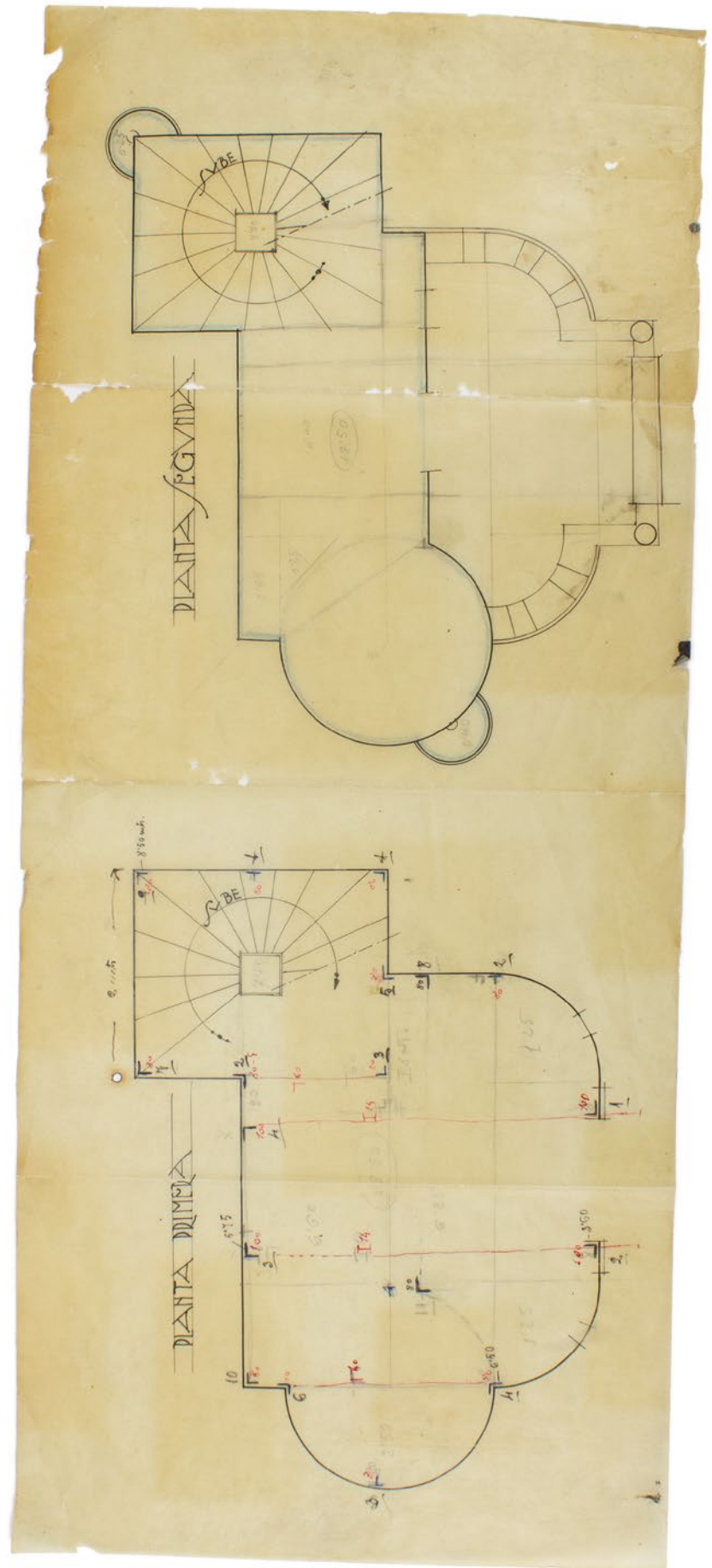

7 L de 80 de 8'50 mts	570
79 mts de 40 x 6	3240
54 " " " "	195
3 L de 80 de 6'50 mts	54
1 T de 70 de 6'50	13
9 mts L de 30 Z	
2 L de 100 de 6 mts	180
2 L de 100 de 3'50	105
2 L de 80 de 6	120
1 T de 70 de 3'30	30
2 I de 140 de 1/4 mts	115
1 L de 60 de 2 + 6 mts	144
2 1/2 mts L de 35 Z	50
	1736
18 mts fundición	180
	1916

Enrique Beneyto - Bocairent

Bazo. Mitad al contrator y mitad 30 días

Por una armadura formada por
hierro L, $\perp$, plantilla y viguela I
con bases de fundición y tornillaje
para esta armadura, según medidas
facilitadas por el Arquitecto D. Joa-
quín Brail (no van incluidas tornillos a 15%)
para la superior madre (peso aproximado 2000 Kg.) = 3100

1. Estructura interna de ferro
2. Base de la planta primera i segona
3. Anotacions i mides de l'estructura de ferro encarregada a Enrique Beneyto

Si Joaquín Aracil Aznar fou l'arquitecte dissenyador, José Bernat Pérez fou l'artífex fuster. Era un gran fester amb una presència notable tant en la vida de la seua filà, com de la mateixa festa. Així, l'any 1911, any en què es va aprovar el Reglament dels Moros Vells, era el vicepresident d'una junta presidida per Augusto Benito, en la que l'altre vocal era Blai Colomer, el «Publicador de les Festes», amb el que col·laborava, també, en la fabricació de la Mahoma. Fou capità de la filà l'any 1934, constructor dels arquets i les llances per al ball del moro i cap de de l'esquadra que va desfilar i ballar l'any 1936 en la plaça de bous d'Alacant.

Com es pot comprovar en els programes de festes, durant alguns anys (com, per exemple, 1928, 1929, 1930, 1934, 1936 i 1940) va exercir de President de la Junta de Festes. Per a commemorar la construcció del nou castell, Julián Herrero, també moro vell i autor de la lletra de l'himne a Bocairent, li va dedicar un poema que recull diversos trets de l'artista fuster.

Així mateix, solia col·laborar en diversos esdeveniments locals: el pas de l'hort, el centenari de Sant Agustí o les bodes d'or de l'adoració nocturna en la qual va guanyar el primer premi d'ornamentació de façanes l'any 1948. També va construir un arc que envoltava la font de la plaça del mercat per a les danses de Sant Agustí i la barraca valenciana que presideix les nits de danses. Recorda Agustín Belda Sempere que en la seua infantesa aquell arc li donava a la plaça «un aire molt especial, ja que quan acabava l'última dansa, es prenia foc a unes rodetes de focs d'artifici que hi havia instal·lades a la part més alta».

Any 1934. José Bernat, com a president de festes i capità dels Moros Vells.

Any 1936, a la plaça de bous d'Alacant

AL TIO PEPE EL "SURDO" (1922)

Tirant-li un poc a la dreta,
tots li diuen l'esquerrer,
l'ofici d'ell és fuster
i amo d'una botigueta,
la seua fe és molt completa
i treballant el seu cervell
de dia i nit, per a tindre l'alegria
de plantar el nou castell.

Arcada que envoltava la font de la plaça durant les nits de Danses, construïda pel tio Pepe el "Surdo"

Per a erigir el nou castell, s'havia creat una comissió organitzadora que, entre d'altres, va liderar una subscripció popular voluntària per a recollir donatius. Cada rebut duia el títol següent: «Honor a San Blas. Suscripción pro-Castillo para perpetuar las fiestas de Moros y Cristianos en nuestro querido Bocairente. Comisión organizadora». L'ús del verb «perpetuar» és una mostra de la importància que se li donava al castell en el conjunt de la festa. També alguna filà degué contribuir; així, en els comptes dels Suavos de 1921 apareix un dipòsit de 100 pessetes destinades per al castell nou.

Com ja hem dit, fou inaugurat l'any 1922. Així ho anunciava el programa de les festes:

«Dia 2. A las diez en punto de la mañana, reunidas todas las músicas de las filadas frente a la Casa Consistorial y dado el toque de atención por el corneta de órdenes del Capitán Mayor, se izará por el Sr. Alcalde la bandera nacional, en el balcón del Ayuntamiento a los acordes de la Marcha Real por todas las bandas y volteo general de campanas. Al propio tiempo se inaugurará el nuevo y artístico Castillo, concurriendo todos los Jefes y ondulando éstos sus estandartes sobre las altas almenas de la referida fortaleza. Seguidamente desfilarán por turno las bandas por las calles...»

En les ressenyes manuscrites de les filades de l'època hi ha alguna notícia sobre el fet. Així, Antonio Belda

PROGRAMA

DIA 1.º

Al mediodía, un vuelo general de campanas anunciará al vecindario el principio de las tradicionales fiestas a su Patrón S. Blas.

Al toque de oraciones, reunidos los sargentos de las comparsas y tambores de todas las músicas en la Casa Consistorial, tendrá lugar la original

RETRETA

por las calles de Perales, Juan de Joanes, Ciego, E. Peña, E. Ferre, O. Maiques, Almacén, J. Castelló, Alfonso XII, O. Miró, Abadía, Algibe, Mirador, V. de Agosto, Canterería, Plaza de San Vicente, Baile y Tras la Villa.

DIA 2

A las diez en punto de la mañana, reunidas todas las músicas de las filadas frente a la Casa Consistorial y dado el toque de atención por el corneta de órdenes del Capitán Mayor, se izará por el Sr. Alcalde la bandera nacional, en el balcón del Ayuntamiento a los acordes de la Marcha Real por todas las bandas y volteo general de campanas.

Al propio tiempo se inaugurará el nuevo y artístico Castillo, concurriendo todos los Jefes y ondulando éstos sus estandartes sobre las altas almenas de la referida fortaleza.

Seguidamente desfilarán por turno las bandas por las calles, que siguió la Retreta de tambores del día anterior.

Puntualmente a las catorce y treinta minutos de la tarde, tendrá lugar la famosa

Puerto («el tio Belda»), en la seua llibreta dels Moros Marins, escriu: «1922. Año del castillo» i «Nota: este año se estrenó el castillo».

Molt més explícit fou Julián Castelló en la crònica dels Suavos d'aquell 1922. Així, comença amb aquestes paraules: «El año que encabeza esta página fue notable no solo para la Comparsa, sino también para todas en general, por haberse llevado a efecto lo de tantos años proyectado, la confección del nuevo castillo que sin duda es la obra más grande que los hijos de Bocairente han realizado en pro de la fiesta que a su Patrón S. Blas dedican».

I, més endavant, narra l'esdeveniment:

«La inauguración del nuevo castillo en el año 1922 era una fecha que jamás se borrará del corazón del bocairentino entusiasta de las fiestas de su pueblo.

La hora de las diez de la mañana iba a sonar, y la plaza donde este se emplaza era un hormigue-

ro de gente que en tropel había accedido para congregarse allí en momento tan solemne. Sonó la hora y aparecieron magestuosos sobre las almenas de la fortaleza los ricos estandartes de las comparsas; cada propietario ondeó el suyo a su gusto y modo, mientras en la Casa Ayuntamiento se izaba el pabellón nacional, las campanas de todas las torres daban al aire sus notas agudas, bellísimo por demás ver que la marcha real era tocada por nueve bandas y la muchedumbre que invadía la plaza muy severa se descubría para saludar la bandera gualda y roja. ¡Qué bello es ver a un pueblo congregado pensando como un solo hombre en una misma coral!»

Fou l'inici d'una història que ha perdurat durant un segle complet.

Agustín Belda Sempere i
Josep Vicent Ferre Domínguez

Un apunt final sobre el castell de Biar

Sempre s'ha escrit que el castell de festes de Biar de 1930, que va perdurar fins a principis de la dècada dels 90 del segle passat, era una imitació del de Bocairent. Així és. Aquell any, Josefa Amorós Martínez (1880-1962), coneguda com a «Pepeta Amorós», germana de Salvador -alcalde de Villena, diputat provincial i a les Corts Espanyoles- i casada amb Bartolomé Hernández, va regalar al poble de Biar, la seua vila natal, el castell nou. Va substituir el vell alcàsser, que d'acord amb la tradició era de 1847 i podia ser el segon castell de fusta de la localitat, que havia reemplaçat el primitiu.

La vinculació de la senyora Pepeta amb Bocairent era estreta. Per una banda, una germana de la benefactora, de nom Mª Àngeles, estava casada amb Enrique Aynat Brugada, parent dels Aynat bocairentins. A més, una filla del matrimoni, Amalia Enriqueta Aynat Amorós va contraure matrimoni amb Enrique Beneyto Bernácer, alcalde bocairentí entre 1945 i 1947.

La senyora Pepeta va encarregar a mossén Joaquín Vañó Cabanes (1873-1961) que fera les gestions pertinents perquè el nou castell fora semblant al de Bocairent, construït pocs anys abans i que era admirat en tota la comarca per la seua bellesa. El capellà bocairentí havia arribat a Biar l'any 1916, on va romandre vint anys i va exercir com a beneficiat i organista de la parròquia. A més, ben prompte es va integrar en el món fester local i es va apuntar «Moro Nou», filà de la que va ser president durant dos anys.

Amb celeritat, el prevere va encarregar i contractar el castell, en nom de l'ajuntament biarut, al seu paísà José Bernat Pérez, el fuster que havia construït el de Bocairent de 1922. Tenia el mateix disseny i mesures, però amb alguns detalls diferents com el merlets. Es va construir en un local, que més tard va ser la manyaneria de Manolo Ferre, a prop de la placeta del «Palacio».

El nou castell de Biar fou inaugurat l'11 de maig de 1930. L'actual, estrenat l'any 1991, és una imitació de l'anterior amb materials més moderns.

	BIAR	BOCAIRENT
Primer castell	Sense data (finals segle XVIII o primeries segle XIX)	Sense data (finals segle XVIII o primeries segle XIX)
Segon castell	1847	ca. 1870
Tercer castell	1930	1922
Quart castell	1991	2022